

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE KAZAK HALKININ KÜLTÜRÜNÜ ANLATAN VE AKTARAN SES: DOMBIRA

THE VOICE THAT TELLS AND CONVEYS THE CULTURE OF THE KAZAKH PEOPLE FROM THE PAST TO THE PRESENT: DOMBRA

Halil ÇETİN*

ÖZ: Toplumlar kültürel değerlerini korumak ve yaşatmak için her zaman müzikten yararlanmışlardır. Türk toplulukları müzik ve müzik aletlerinin zengin örnekleriyle dolu bir kültür hazinesine sahiptir. Bu kültürel zenginlik içerisinde birçok müzik ezgileri ve müzik aletleri, Türk topluluklarınca yaratılmış ve günümüzde de birçoğu varlıklarını korumaktadır. Türk topluluklarında bozkır yaşamının bir sonucu olarak müzik eşliğinde eğlenme, kutlama ve yas tutma ritüelleri örneklerine çokça rastlanılmaktadır. Bunun yanında Türkistan coğrafyasında dombıra, kopuz, dutar, saz vb. müzik aletleri ile topluluklar kültürel değerlerini korumuş, yaşatmış ve aktarmıştır. Türkistan bozkırlarında kam, şaman, bakşı, ozan, âşık, akın, jırav vd. sözlü kültürün taşıyıcıları, icracıları ve aktarıcıları olmuşlardır. Kazak bozkırlarında destanlar, efsaneler, hikâyeler ve şiirler akın ve jıravların aracılığıyla anlatılmış ve aktarılmıştır. Akın ve jıravların bu edebî türleri icra ederken çoğunlukla kullandığı müzik aleti dombıra ve kopuz olmuştur. Kazak halkı, kültürel yaşamında uzun yıllar dombıranın sesinden bunları dinlemesi ona verilen değer ve önemin artmasına sebep olmuştur. Kazak kültüründe dombıra kutsal sayılan bir müzik aleti olmuştur ve onun yapısı, parçaları ve ortaya çıkışıyla ilgili efsaneler yaratılmış ve birçok araştırmacı tarafından da dombıra üzerine inceleme yapılmıştır. Bu çalışmada, dombıranın ortaya çıkış süreci ve tarihi, yapısı, parçaları, türleri, dombıra okulları ve ustaları hakkında incelemeler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıca, Kazak kültürü açısından önemine de değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kazak Kültürü, Müzik, Dombıra, Küy, Ezgi

ABSTRACT: It is evident that societies have historically derived benefits from music in terms of the protection and preservation of their cultural values. Turkish communities possess a cultural heritage replete with examples of music and musical instruments of great cultural significance. This cultural richness has given rise to a plethora of musical melodies and instruments, many of which have survived to the present day. As a consequence of the nomadic lifestyle of Turkish communities, examples of musical entertainment, celebration and mourning rituals are pervasive. Furthermore, in Central Asia, communities have preserved, maintained and transmitted their cultural values through the use of musical instruments such as the dombra, kopuz, dutar, saz, and others. In the steppes of Central Asia, the kam, shaman, bard, minstrel, akın, jırav, etc. have been the carriers, performers and transmitters of oral culture. In the Kazakh steppes, epics, legends, stories and poems were conveyed and preserved through the medium of akın and jırav. During the performance of these literary genres, the musical instruments most

* Dr. Öğr. Gör.-Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi Türkoloji Araştırma Enstitüsü/Türkistan-Kazakistan-halil.cetin@ayu.edu.kz (Orcid: 0000-0001-8660-0290)

commonly employed by akın and jırav were the dombra and kopuz. The dombira has been a prominent feature of Kazakh cultural life for many years, and its increasing value and importance reflect this. In Kazakh culture, the dombira is regarded as a sacred musical instrument, and numerous legends have been created about its structure, parts and emergence. Additionally, the instrument has been the subject of extensive research by numerous scholars. This study examines the emergence process and history of the dombra, its structure, parts, types, dombra schools and masters, as well as its importance in terms of Kazakh culture.

Keywords: Kazakh Culture, Music, Dombra, Küy, Melody

Giriş

Kültür ve müzik toplumların maddi ve manevi değerlerinin bir bütündür. Kültürel değişimler müziğin doğasını da etkilemiştir. Toplumlar, değer yargılarını korumada, gelecek kuşaklara aktarmada müzikten her zaman yararlanmış ve kültürel değerlerinin yaşatılmasında da müziğe büyük önem vermiştir.

Müzik, bir toplumun geçmişle gelecek arasındaki bağıdır. Bu bağ, toplumların sağlam temeller üzerinde kültürlerini inşa etmesinde, gelecek nesillere ulaştırmasında ve kültürel kimliğini korumada önemli bir role sahiptir. Ayrıca müziğin eğlendirici ve insanı sakinleştirici yanı sıra sanatsal ve toplumsal olarak işlevleri vardır. Bu işlevler hem bireyleri hem de toplumları dış dünyaya tanıtan, kültürel değerleri müzik ile farklı coğrafyalara taşıyan önemli bir iletişim aracıdır.

Günümüz toplumlarının yaşamış olduğu kültürel hareketlilik ve etkileşim, müziğin evrensel yapısıyla da ilgilidir. Örneğin, Türkistan bozkırlarında çalınan ve söylenen bir müzik, dünyanın farklı coğrafyalarında aynı hisleri uyandırabilmektedir. Bir başka deyişle müzik, toplumların yaşam biçimlerini, değerlerini, kültürel değer yargılarını, duygu ve düşünce dünyalarını taşıyan ezgisel bir ifade biçimidir. Bütün toplumlar kendilerine has müzik aletleri ile bu miraslarını gelecek kuşaklara ve diğer halklara eskiden olduğu gibi günümüzde de taşımaya devam etmektedirler.

Türk halkları kültürel yaşam biçimleri müziklerine yansımıştır. Türk halkları kendilerine has müzik aletleriyle yaşadıkları dönemin hemen hemen her alanında müzik ve müzik aletlerinden yararlanmışlardır. En eski uygarlıkların tarihlerine ve yaşam biçimlerine bakıldığında hepsinin müzik ve müzik aletlerini yaşamlarının bir parçası haline getirdiklerini görebiliriz. Örneğin, kam, şaman ve baksıların yaptıkları ritüellerde müziğin ve müzik aletlerinin ne derece önemli olduğu görülür. Onlar, yapmış oldukları ayinlerinde farklı sesler aracılığıyla kimi zaman hastaları tedavi etmiş kimi zaman da ruhlarla sohbet etmiştir. Ayrıca, ilk kamlar dönemlerindeki müzisyenlerdir. O zamandan günümüze kadar geçen sürede Türk halkları kendilerine has müzik aletlerini yaratmış ve bu müzik aletlerini yaşamlarının birçok safhasında farklı amaç ve durumlar için kullanmışlardır.

Türk kültür tarihinde müzik ve müzik aletlerinin kullanımının çok eski devirlere kadar uzandığını görürüz. Bu tarihsel süre içerisinde müzik ve

müzik aletleri, savaşlarda, kutlama törenlerinde, eğlencelerde, av şölenlerinde ve yas günlerinde önemli bir rol oynamıştır. Türk halkları müzik ile millî duygularını da canlı tutmuş ve savaş esnasında müzik aracılığıyla askerleri motive etmiş, düşmanlarına da korku salmıştır.

Türk kültür tarihine baktığımızda bilinen ilk askeri müzik topluluğunu Hunlar kurmuştur. Çin kaynaklarına göre M.Ö. III. yüzyılda Orta Aysa halklarında gelişmiş bir askeri müzik vardı. Bu askeri müzik, Hunlarda savaş esnasında da etkili olarak kullanılmıştır. Örneğin, Hunlar savaşa giderken askerlerinin haykırışları ve davul sesleri karşı taraftaki askerler üzerinde psikolojik baskı yarattığı bilinmektedir. Bu seslerden korkan askerlerin ürkütüğü de çeşitli kaynaklarda yer almaktadır (Göher Vural, 2011: 58).

Türk halkları müziği yaşamların her alanında etkili şekilde kullanmış ve müzik aracılığıyla yaşamlarını daha da eğlenceli hale getirmişlerdir. Türk halklarının kültürel yaşamlarında “dans, müzik ve toplu eğlenceler çok sevilirdi. Eski Türk destanlarında şölenlere büyük yer ayrılmıştı. Hunlar yılın çeşitli aylarında toplantı ve festivaller düzenlemişlerdir. Bu törenler bayram gibi kutlamalara sahne olur, at yarışları yapılır, şarkılar söylenir, bol miktarda kımız içilirdi. Çeşitli kaynaklarda kımız eğlencelerinin Hunlara ait olduğu belirtilir. Müzik bu tören ve festivallerin vazgeçilmez öğelerinden birisi olmuştur” (Göher Vural, 2011: 59).

Türk halklarında olduğu gibi Kazak halkı da toylarında, eğlencelerinde, kutlamalarında, şarkılar söyleyerek eğlenmişlerdir. Bu eğlencelerde müzik aleti olarak çoğunlukla dombıra kullanılmıştır. Kazak halkı, gündelik yaşamlarında bozkır kültürün de etkisiyle müzik yaşamlarının önemli bir bölümünde etkili olmuştur. Kazaklar kutlamalarında ve eğlencelerinde dombıranın büyüleyici sesiyle eğlenmiş ve günümüzdeki kutlamalarında, şölenlerinde de yoğun olarak kullanılmaktadırlar. Örneğin, “Kızılorda şehrinde gelinin yüz açma töreninde dombıra kullanılır. Gelinin yüzünü açmada araç olarak Türkistan bölgesinde genellikle bir uzun ağaç veya oklava kullanılırken Kızılırorda şehrinde dombıra kullanılmaktadır. Onun da sebebi vardır. Bu şekilde yapılırsa yani dombıra ile gelinin yüzü açılırsa ona kut getireceğine inanılır” (KK-1) Dombıra çalmak yani Kazak halkının deyişiyle “dombıra tartmak” her Kazak çocuğunun ve büyüğünün dombıra çalmayı bilmesi gerektiğini anlatan bir sözdür. Bu sebeple Kazak halkı erken yaşlardan itibaren çocuklarına dombıra eğitimi aldırır ve onların ataları gibi güzel ve etkili şekilde dombıra çalmalarını ister. Çünkü çocuklarının ataları gibi kültürlerini dombıra ile anlatmasını ve geleceğe taşımasını ister. “Biz çocuklarımızı müzik aracılığıyla tarihini, kültürünü, gelenek ve göreneklerini öğrenmesi için kurslara göndeririz. Bu kurslardan birisi de dombıra kursudur. Dombıra, Kazak halkının ruhani huzuru ve ata mirasının canlı kalmasında önemli bir araçtır. Biz o sebeple onu çok değerli görür ve evimizdeki yüksek bir yerde koruruz. Atalarımızda eskiden otağlarının en değerli köşesinde saklamıştır. Bizlerde bu geleneği devam ettiriyoruz. Ayrıca, dombranın millî değerimiz olduğunu çocuklarımıza anlatıyoruz.” (KK-2).

Dombıra, Kazak halkı için değerli bir müzik aletidir. Onların düşünce dünyasını, geleneklerini, yaşam biçimlerini vb. anlatan ve sihirli sesi olan dombıra, her Kazak için değerlidir. Öyle ki dombıra birçok Kazak ailesinin baş köşesine asılmış olan değerli bir müzik aletidir (Muhitov vd., 1998: 4). Kazak halkı Sovyet devrinde dombıraya çok fazla önem verememiş, onunla kültürel değerlerini, destanlarını, efsanelerini, şiirlerini istediği gibi anlatamamıştır. Çünkü Sovyet yönetimin baskıcı politikaları ve kültürel değerleri yok etme düşüncesinden dolayı Kazak halkı bu müzik aletine gereken değeri ve önemi gösterememiştir.

Bağımsızlık sonrası Kazak halkı hem millî kimliğini hem de kültürel değerlerini yaşatmada ve aktarmada dombıradan daha çok yararlanmaya başlamıştır. Bağımsızlık sonrası uzun yıllar tarih sahnesine çıkmamış ve dombıranın tellerinden Kazak bozkırlarına yayılmamış birçok küy (ezgi, melodi) vardır. Bu küylerin dinleyicilere ulaşmasında, ortaya çıkmasında ve gelenekleri yaşatmasında dombıranın önemli bir yeri vardır. Uzun yıllar dombıranın tellerinden küylerin dökülmemesi, Kazak halkın gönlünde derin bir etki ve tesir bırakmıştır. Bu sebeple her bir Kazak ailesi ruhanî fayda diyerek çocuklarını dombıra öğrenmeye yönlendirir ya da kendi öğretir (Muhitov vd., 1998: 4). Bu durum Kazak halkının dombıranın kutsallığını ve onun yaşamlarında ne derece önemli bir yere sahip olduğunu gösterir.

Kazak halkının yaşamında şiir ve şarkı söyleme geleneği vazgeçilmez bir bütün olmuştur. Bu şiir ve şarkıları Kazak halkı yaşamlarında önemli bir yeri olan dombıra ile çalıp söylemiştir. Dombıra, Kazak halkı için sadece bir müzik aleti olmaktan öte, zamanla onlar için her evde bulunması gereken kutsal bir eşyaya dönüşmüştür. Öyle ki bununla ilgili olarak Jupar Tanauva şöyle diyor: “Kazak halkında dombıranın yeri ayrıdır. O atalarımızdan kalan mirastır ve bizim milli müzik aletimizdir. Biz onu ata mirası olarak görür ve evimizin değerli bir köşesine koyar veya asarız. Çocuklarımızı da öğrenmeleri ve ata mirasına sahip çıkmaları için öğütler veririz” (KK-3). Buna ek olarak her Kazak dombıra çalmayı bilmeli ve onunla geleneksel şiir ve şarkılar söylemelidir. Dombıra ile şiir ve şarkılar söylenirken dombıra için de birçok şiir ve şarkı yazılıp söylenmiştir. Birçok Kazak akın ve jıravı kendisine dombırayı bir dost ve sırdaş olarak görmüş onun için şiirler ve şarkılar yazmıştır. Akın ve jıravlardan başka dombıra ustaları da onlar için çok sayıda şiir ve şarkı örnekleri bırakmıştır. Kazak halkının önemli dombıra ustası Kenen, dombıraya olan sevgisini şöyle anlatmaktadır:

Dombıram, nereye gitsem de bırakmam,
Sensiz hiçbir türküme de başlamam,
İki tel, onbir “perne (perde)”, bir “tiyek”le,
Başladım mı dökülmeye hiç durmam.
Can dostum gençliğimden nerde olsam,
Bağlayarak hiç bırakmam.
Sesime ses katarak renk veriyor,

Bağırsam dağ ile taşı yeniliyor.
Seninle sanatçı, ozan yoldaş,
Üstüne bindiğim atım yoldaş.
Düşmandan kaçsam kurtaran, kovsam yetişen,
Bulamazdım sizin gibi başka arkadaşı,
Türkümden sesim aynı sesim ile,
Şiirinde dilim aynı dilim ile.
Öldüğümde yanımda gömün demek isterdim,
Çalacak oğlum var arkamda kızım ile.

(Erqaliyeva ve Şakuzadauli, 2000: 16).

Usta dombıracı Kenen, yukarıdaki dombıra için söylediği şiirinde Kazak bozkır ve kahramanlık kültürün birçok özelliğini dombıra aracılığıyla dile getirdiğini söylemektedir. Kenen onu, destan kahramanları gibi zor zamanlarında yardımcı olan atına da benzetmektedir. “Seninle sanatçı, ozan yoldaş” ile “Üstüne bindiği atım yoldaş” sözleri ile bozkırdaki yaşamda dombıranın her Kazak yiğidinin yoldaşı ve sırdaşı olduğunu ifade etmektedir. Dombıra çalma geleneğinin o dönemlerde çocuklar tarafında da bilindiğini oğlu ve kızının kendisinde sonra çalacak sözünden çıkarabiliriz. Ayrıca dombıranın kişinin ölümünden sonra arkasında bıraktığı değerli bir miras olarak da görebiliriz. Buradaki şiirden de anlaşıldığı gibi geçmişte dombıra Kazak halkı için ne kadar değerli ve önemli ise günümüzde de her Kazak için dombıra evinin ve yaşamının önemli bir eşyası durumundadır.

Kazak halkının önemli şair ve yazarlarından olan Saken Seyfullin’de Kenen gibi dombıradan övgüyle bahsetmiştir. S. Seyfullin, dombıra müziğinin önemi ve içeriği hakkında “dombıra” ve “küy” adlı şiirlerinde çok güzel şekilde anlatmıştır. Buna şu örneği verebiliriz:

Tertipli düzenli toplum,
Oturdu geniş meydana,
Söylenen sözler,
Konuşuldu söylendi orada.

Dombıramı elime alıp,
Çalıp küy söyledim,
Çeşitli sarın, çeşitli küy,
Perdelerini söyledim.

Bazen söyleyip canlanıp,
Dombıram benim sızlandı.
Bazen ağlayıp feryat edip,

Bazen de bağırdı.

Dombırama katılıp,
Göğsüm de inledi,
Gerildi, doldu, taştı,
Gözlerimden yaş parladı.

İçeride dinleyen topluluk
Hem eğlendi hem de oynadı.
Bazen düşüncelere dalıp,
Bazen derinlere gitti.

Dombıramın küyleri:
Genç yüreklerin sırrıydı,
Gönlün kaygısı, hüznüydü,
Göğsün sarın-sesiydi.
(Seyfullin, 1986: 90-91).

Dombıra Kazak halkı için atalarından kalan miras olarak görülmektedir. Kazak halkı dombıra aracılığıyla eski kültürel değerlerini günümüz kültüründe yaşatma isteği onlar için önemli görevlerden birisidir. Her toplumun kültürel yaşamında kültür taşıyıcıları olmuş ve bu taşıyıcılar aracılığıyla da kültürel süreklilik sağlanmıştır. Dombıra da bu kültürel değerlerin yok olmamasında ve gelecek nesiller tarafından da bilinmesinde etkin bir role sahip olmuştur. Dombıra olan sevgi ve ona değeri anlatan birçok şiir yazılmıştır.

1. Dombıra Müzik Aletinin Ortaya Çıkış Süreci ve Tarihi

Türk kültür tarihi içerisinde Türk halklarının çeşitli müzik aletleri olmuştur. Bu halklar gündelik yaşamlarında müzik aletlerinden yararlanarak çeşitli ritüeller gerçekleştirmiştir. Zaman içerisinde Türk halklarının yaşadıkları coğrafya değişikliği, farklı halklarla olan iletişimleri gibi daha başka sebeplerden dolayı bir müzik aletinin ilk şeklinden uzaklaşarak başka şekle dönüşümler yaşanmıştır. Ancak dombıra çok uzun zamandır şeklini ve yapısını korumuş bir çalgıdır. Dombıra ustaları daha çok şekle değil, onun ses diyapozonunu genişletmeye çalışmışlardır. Kazak Türklerinin dombırası, Türk-Moğol (ataları Hun) kültüründen miras kalan, kökü derinlere uzanan eski bir çalgıdır. Arkeoloji kazılarında eski müzik aletlerinin içinde en yaygın olanı telli çalgılar olduğunu göstermiştir (Söylemez vd., 2021: 18). Türk kültür tarihine bakıldığında, en yaygın müzik aletlerinin telli çalgılar olması onların kullanım alanlarının da yaygın olduğunu göstermektedir. Bu konuda Tınısбек Konıratbayev, dombıra müzik aletinin ilk örneklerinin Sümer halklarının yaşadığı dönemlerde de ve Sanskrit dilinde de var olduğunu

söylemektedir. Kazakistan'daki bahşılık ve şamanlığın olduğu dönemlerde bu isim "Bhişu" olarak yer almıştır. Bundan dolayı da dombıranın eski devirlerdeki vurmali çalgı dombıra ile bağlantılı olduğundan söz edilmektedir (Konıratbayev, 2011: 56).

En eski devirlerde kaya resimlerine çizilmiş hallerini gördüğümüz dombıra Türk halklarının en erken devirlerinden günümüze kadar hayatlarında olduklarına dair izler taşır. Türk halklarının kültürü üzerine çalışmalar yapmış "L. Potapov, S. Vayntesyn, E. Prokofeva, S. İvanov vb. Altay halklarının gelenek ve göreneklerinde "Kepşik aspabı", "Küçük vurmali çalgılar" müzik aletlerinin olduğundan bahsetmişlerdir. Buna ilaveten A. Sagaliyev'in Lamaizm ve Şamanizm arasındaki vurmali çalgılar üzerine düşüncelerinde de dombıra ve şekilleri hakkında önemli düşünceleri vardır (Konıratbayev, 2011: 56).

Türk halklarının tarih sahnesindeki "çeşitli heykellerinde, kaya resimlerinde ve etnograflarının yazılarında dombıra orta asırlarda varlığı bilinen bir müzik aletidir. Örneğin, Ebu Nasır el-Farabî'nin çalışmalarında tambur hakkında bilgiler vardır. Bundan başka olarak Özbek halkının dombıraya benzeyen iki telli müzik aleti olan 'dutar'ı ilk olarak El-Hüseyinidin 'Muzikalık kanon' adlı çalışmasında bahsedilmiştir. Rus halkının müzik aleti domra, XIV. yüzyıldaki yazma eserlerinde görülür. Onun ilk şekli ve yapısı Kazak halkının dombırasına çok benzerdir. Bunun gibi müzik aletlerinin benzerlikleri onların ortaya çıkış kökeninin bir olduğunu göstermesi açısından da dikkate değerdir" (Sarıbayev, 1980: 117). Türk halklarının ortak kültür kökünden beslenmesi, birbirleri ile olan ilişkisi, kültür alışverişi gibi durumlardan dolayı birçok alanda benzerliklere sahip olmalarına sebep olmuştur. Bu gibi ortak değerlerden beslenen Türk halklarının kullandıkları müzik aletleri ve onların ortak formları da benzerlik göstermektedir. Bu müzik aletlerinin isimlerinin farklı ama yapısının aynı olduğunun bir göstergesidir.

Dombıra, eski devirlerden günümüze kadar Türk halklarında farklı adlandırmaları vardır. Türk halklarındaki dombıra vurmali müzik aletleri Kazak, Noğay, Özbek, Başkurt halklarında dombıra; Tacik halkında domburak; Buryatlarda dombro; Moğollarda dombor, Türklerde dombıra (Ebuğazi, 2016: 3) olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, dombıra ismine Rus ve Ukrayna halklarının kültüründe de rastlanmaktadır. Dombıra, dañıra, tandır, pandır, tambur, bandur şeklindeki sözlerin kökeni birdir ve hepsi de vurmali çalgıların adıdır (Konıratbayev, 2011: 59).

Kazak kültürü üzerine çalışma yapan araştırmacılar müzik aletlerinin kullanımını ve dombıranın tarihini en eski çağlara kadar uzandığını söylemiştir. Kazak bozkırlarında müzik aletlerinin meydana gelişini Neolitik Çağ'ındaki kaya resimlerindeki örneklerden görebiliriz. Jumageldi Najimedenov "Dombıranın Koñır Üni" adlı eserinde Almatı ili, Jambıl ilçesi Maytöbe yaylasının kaya taşlarında çizilmiş kaya resmi 1986'da etnograf, Prof. Dr. Kemal Akışev başta olmak üzere bir gurup bilim adamı bu resmi

inceleyip Neolitik Çağ'a (M.Ö. 4000) ait olabileceği sonucuna varmıştır. Bu taşın ömrü 6000 yıl olarak tahmin edilmektedir. Resimde dans eden beş kişinin yanında çizilen gövdeli, iki kulaklı, iki telli, uzun saplı ve sapının yukarı tarafına takılı puhu kuşu tüyü var. Dombıra sapına puhu kuşu tüyünü bağlama geleneği Kazaklarda eskiden beri süre gelen bir gelenektir. Semih İpek'te bu kaya resmi ile ilgili: "Kazakistan'ın Maytöbe bölgesinde bulunan bir kaya resmine göre dombıra yaklaşık 6.000 yıllık bir sazdır. Önce var olan, sonra var olandan daha çok "ata" sayıldığından basit bir hesapla tanburun atasının dombıra olduğu anlaşılabilir şeklinde ifade ederek dombıranın ortaya çıkış sürecinin çok eski zamanlara dayandığını ve tanburun atası olduğunu söylemiştir (Söylemez vd., 2021: 18-19).

Dombırayı arkeolojik kazılar sonrası ortaya çıkan eşyalara, taşa çizilmiş resimlerdeki örneklerine baktığımızda onun ilk formlarından örnekler görürüz. Dombıranın ilk ortaya çıktığı yer olarak Altay Dağı bilinmektedir. Tanınmış Türkolog Karjavbay Sartkojaulı, dombıranın Moğol-Altay dağlarının uzantısının bitişiindeki Jargalant-Kayırkan'ın yamacında yer alan bir mağarada çoban tarafından bulunmuş olduğunu söylemektedir. Bulunan dombıra cinsinden eski müzik aleti, iki telli ve dokuz perdelidir (Karjavbayulı, 2010: 376). Dombırayı bulan N. Dandar adlı çoban, boynu eğri dombırayı (sazı) köy okulunun öğretmenlerinden C. Enhtor'i haberdar etmiştir. Enhör, bu haberi Ulan Batur'daki Moğolistan İlimler Akemisi Arkeoloji Enstitüsüne ulaştırmıştır (Sartkojaoğlu, 2012: 11).

Moğol-Altay bölgesinde bulunan bu müzik aletinin üzerine geyik resmi yapılmıştır. Mağara da bulunan dombıra, günümüzdeki Altay dombırasına benzemektedir. Ayrıca, eski Türk devirlerinde dombıranın geniş bir coğrafyada kullanıldığını o dönemdeki tarihi kaya resimleri ve heykellerden görülmektedir. Buna ek olarak Güney Kazakistan'daki "Koy kırılğan" diye adlandırılan eski şehirde bulunmuş olan "Kıs tas müsın" taşına kazılmış heykeldeki gövdesi yuvarlak, boynu kısa, yüzü kapalı müzik aletini tutan müzisyen şeklinin olması dombıranın Türk halklarının müzik aleti olduğunun açık bir göstergesidir. Bu resme benzer olarak orta asırlardaki hançerin sapına yapılmış iki resimden birisinin dombıra çaldığı, ikincisinin de dans ettiği resimden ne kadar eski bir müzik aleti olduğu görülebilir (Ebuğazı, 2016: 4).

En eski çağlardan günümüze kadar hemen her toplumda müzik aletleri insanların düşüncelerini yansıttığı, duygularını ifade ettiği, onların eğlenmesini sağlayan ve ritüellerinde kullandıkları bir araç olmuştur. Toplumlar yaşadıkları dönemlerde kendilerinin yaşam koşullarına uygun müzik aletleri yaparak kullanmıştır.

Toplumlar yaşadıkları olayları anlatmak için kaya ve taşlara resimler çizmiştir. Bu resimler aracılığıyla da kendi yaşadıkları dönemin kültürel hafızasını yaratmışlardır. Dombıra müzik aletinin erken dönem toplumlarının hayatlarında ilk formlarının var olduğunu o dönemdeki insanların taş ve kayaya dombıra resimlerini çizmesi de bir örnektir.

Türk halklarının sözlü gelenek ve anlatmalarında efsaneler önemli yer tutar. “Türk sözlü geleneğinde, gerçek ya da hayali olay, yer ve şahıslar etrafında teşekkül ettirilen ve çoğunlukla açıklayıcılık ya da menşe açıklama görevi icra eden efsanelerin önemli bir yeri vardır. Olay ve nesnelere oluşumunu, meydana gelişini açıklayan efsane metinleri, arkaik insan topluluğunun yaşadığı dünyayı ve kâinatı idrak etme çabasından kaynaklanan ve neden-nasıl sorularına cevap veren mitik metinlerle iç içe girmişlerdir” (Aça, 2000: 43). Bu efsaneler halkların kendileri için değerli ya da tarihi önemi olan olaylardan yola çıkarak eşya, kişi etrafında oluşan mitik anlatılardır. Türk topluluklarında halkın kendisi için değerli olan eşyaların efsaneleşmesi örnekleri de çoktur.

Dombıranın ortaya çıkışıyla ilgili Kazak halkı arasında bazı efsaneler yer almaktadır. Kazak halk anlatılarında dombıranın yaratıcılarından birisi de Kambarhan’dır. Bu efsane halk arasında şu şekilde anlatılmaktadır:

“Eski zamanlarda halkının istikbali için mücadele eden Kambarhan isimli bir avcı delikanlı yaşamış. Günlerden bir gün Kambarhan, avladığı hayvanı yüzerek bağırsağını bir ağacın üstüne atmış. Bağırsak sürüklenerek bir daldan diğer dala gerilmiş. Başka bir gün oradan geçen Kambarhan, sevimli bir ses, ahenkli bir melodi işitmiş. Etrafına bakınca dallara gerilmiş çift bağırsağı fark etmiş. Rüzgâr esince bağırsaklardan ses çıkmaktaymış. Kambarhan o ağacı kesip yontup kendine dombıra yapmış.” (Müktekeyev vd.’den akt. Adiyeva ve Turan, 2016: 317).

Kazak halkı Kambarhan efsanesinde, dombıra ile dönemin kahramanlarını birleştirmiştir. Böylece efsanede, kahraman ve dombıra birbirini tamamlayıcı unsur olmuştur.

Dombıranın ortaya çıkışıyla ilgili bir başka efsanede şu şekildedir:

“Çok eski devirlerde bir genç dağlarda geyik avlayarak geçimini temin ediyormuş. Bir gün yüksek dağlarda, bir maral vurdu. Onu aşağıya indirmek için işkembe ve bağırsaklarını boşalttı. Aradan aylar geçtikten sonra, avcı genç dişi maralı vurduğu yere tekrar gelir ve burada kulağına vızıltı gibi sesler gelir. Dikkatle etrafına baktığında, birkaç ay önce vurduğu maralın bağırsaklarının akbaba gibi leş yiyici kuşlar tarafından yenirken, ağaç dallarına takılı kalmış olduğunu gördü. Vızıltı gibi ses dala takılıp kurumuş bir çift bağırsaktan gelmekteydi. Rüzgâr estikçe, dallara gerili bir biçimde takılmış olan bağırsaklardan farklı-farklı hoş sesler geliyordu. Avcı gence bağırsaklar dile gelmiş gibi görüldü ve daldan bu bir çift kurumuş bağırsağı alıp eve getirdi ve tahtadan yaptığı bir alete takar. Bağırsaklara

parmaklarıyla vurdukça ağaç dallarındaki gibi hoş sesler çıkarır. Bu sadece gencin değil, onu dinleyen herkesin hoşuna gider. Onları çeşitli duygulara sürükler. Böylece dombıra herkesin sevdiği bir müzik aletine dönüşür.” (Seydimbek’ten akt. Sartkojaoglu, 2012: 16-17).

Kazak halkının toplumsal hafızasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılmasında efsanelerin dombıra gibi müzik aletleri ile tekrar edilerek saklanması da kültürel değerlerin korunması açısından önemlidir. Çünkü destan, efsane, masal, hikâye ve şiir gibi türlerin toplumlar tarafından tekrar edilmesi onların kültür hafızaları için de önem taşır.

2. Dombıranın Türleri, Özellikleri ve Parçaları

Kazak halkının dombırası eskiden bütün ağaçtan kesilerek yontulup yapılmıştır. Eski zamanlardaki dombıranın yapı ve şekli çeşitlilik gösterirdi. Bu farklılıkları Kazak halkının bütün bölgelerindeki dombıra örneklerinden görmek mümkündür. Kazak halkının sanatındaki dombıra türleri, bölgelere, gelenek ve göreneklere, şarkı, jır, küy okulları ve ustaların yapış şekillerine bağlı olarak değişiklik gösterir. Dombıranın esasında iki telli veya üç telli şekli yaygın olarak kullanılmaktadır. Dombıranın eski örneklerinin yuvarlak gövdeli olduğu eski Türk devirlerinde kullanılmış olan iki telli ve dokuz perneli dombıra örneğinden anlaşılabilir. Bu duruma destek olarak da Altay bölgesinde bulunan dombıra örnek gösterilebilir. Ayrıca Altay bölgesinde yaşamış olan Kazakistan’ın Doğu ve Batı bölgeleri, Türkmen, Özbek, Karakalpak ve Noğay halkları arasında yaygın olarak kullanılan şekli bu düşünceye destek olmaktadır. Kazak halkında dombıra ile küy söyleme geleneğinin esas iki şekli kalıplaşmıştır:

1. Tökpe küyşilik geleneği (Batı Kazakistan Bölgesi)
2. Şertpe küyşilik geleneği (Doğu Kazakistan Bölgesi)

(Ebuğazı, 2016: 9).

Birçok halk tarafından yaygın olarak kullanılan dombıra hem yapısı hem yapıldığı ağaç bakımından farklılık gösterir. Kazakistan’ın Doğu bölgesinde yaygın olarak üç telli dombıra kullanılırken, Batı bölgesinde ise iki telli dombıra daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Bölgesel olarak dombıranın yapıldığı ağaçlarda farklılık gösterir. “Kazak halkı arasında dombıranın en yaygın olan iki şekli vardır. Birisi Batı Kazakistan, Türkmenistan, Karakalpakistan, Özbekistan ve Afganistan bölgelerinde yaygın olanı “kavak dombıra”dır. İkincisi ise Altay, Tarbağatay, Jetisu ve Sarıarka ve Karatav’da “kalak dombıra”dır (Ebuğazı, 2016: 9).

Kazak halkının uçsuz bucaksız bozkırlarında dombıra ustaları ve dombırayı çalan kişiler kendilerinin yaşadıkları bölgenin özelliklere göre dombıraya şekil vermiş ve onun kendi bölgelerine has olmasını sağlamışlardır. Bundan başka dombıranın, komşu halklar ve başka milletlerle olan etkileşimi onun formunun değişmesinde de etkili olmuştur. Örneğin, “Jetisu dombırasının telleri Kırgız halkının kopuzuna, Mangıstav

dombırası Türkmen dutarına, Doğu Kazakistan dombıraları Altay bölgesine benzerdir. Dombıranın bu iki türü küy söyleme sanatı özelliğine, ses çıkarması durumuna ve bir de müzik yeteneğine bağlı olarak ortaya çıkmıştır diyebiliriz (Ebuğazı, 2016: 9).

Kazak halkı dombırayı, destan icralarında, eğlence, kutlama ve diğer kültürel etkinliklerinde sıkça kullanır. Bu sebeple dombıra gündelik yaşamın her alanında önemli bir role sahiptir. Kazak el sanatı ustaları dombıranın gündelik yaşamların her alanında bu kadar etkili olmasından dolayı yaşadıkları bölgeye göre ona Şekil vermiştir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Kazak halkının doğusu ile batısında kullanılan dombıranın farklı oluşu onun bölgesel oluşunun da bir örneğidir. Bundan dolayı dombıra müzik aletinin çeşitli adlandırmaları ortaya çıkmıştır. Örneğin, çift telli, üç telli, ince sesli, geniş gövdeli, ince saplı ve işlemeli gibi çeşitli özelliklerden oluşan dombıralar vardır. Bunlar toplumların yaşam biçimleri ve yaşadıkları yerin özelliklerine göre de Şekil almış ve adlandırılmışlardır.

Dombıraların dış görünüşlerine, parçalarına ve tel sayılarına, ses özelliklerine, ses diyapozuna vd. bağlı olarak günümüzde çeşitli adlandırmaları vardır: Üř işekti dombıra “üç telli dombıra”, keň şanaktı dombıra “geniş gövdeli dombıra”, kuvıs moyın dombıra “oyma saplı dombıra”, büktemeli dombıra “katlanabilir dombıra”, jelbezekti dombıra “kapağın üst kısmına ek olarak takılan ince tahtalı dombıra”, tumar dombıra “muskalı dombıra”, kos şanaktı dombıra “çift gövdeli dombıra”, kos moyın dombıra “çift saplı dombıra”, üřen dombıra “gövdesi üç daire bütün ağaçtan oyularak yapılan dombıra”. Genelde herkesin bildiği gibi dombıra tek saplıdır. Yukarıda sıraladığımız dombıra türleri arasında kos şınaktı dombıra “çift gövdeli dombıra” ve kos moyın dombıra “çift saplı dombıra” aslında aynı dombıra türüdür. Ona bazen kos saz dombıra “çift sazlı dombıra” da denir. Qos saz sonradan ortaya çıkan bir çalgıdır. şerter ile dombıranın birleşmesinden meydana gelen bir sazdır. Bilindiđi gibi şerterin kapağı ince deriyle kaplanır, dombıranın yüzü de tahtadandır. şerter üç telli, dombıra iki telli olunca kos saz da beř telli olarak ortaya çıkmıştır. Bu çalgıyı ilk defa etnograf O. Haymoldin’in Őemasına göre hazırlayan dombıra ustası A. Qumarov’dur. Müzik araştırmacısı A. Jubanov Kazak Milli Çalgıları Orkestrası’na dombıranın kontrbas-dombıra türünü de eklemiştir (Söylemez vd., 2021: 21-22).

Kazak sözlü geleneğinin güçlü ve zengin oluşunda dombıranın rolü de büyüktür. Yukarıda farklı çeşitlerinden bahsettiğimiz dombıranın halkın gönlünde ve kültürel dünyasında ne kadar önemli olduğunu görebiliriz. Kazak halkı, akın ve jıravlarının icra ettiği destan, hikâye ve şiirlerini dombıra ve kopuz aracılığıyla dinlemiştir. Bu müzik aletlerinden çıkan küyleri ve ezgileri dinleyenlerin gönüllerin huzurla dolmasında ve ruhani açıdan da beslenmesinde etkili olmuştur.

Kazak ve diğer başka halklardan birçok araştırmacı dombıranın tellerinden dökülen büyülü küy sesini incelemiş ve dombıranın Kazak

coğrafyasından başka yerlerde de yaygın olarak kullanılmasının sebeplerini araştırmıştır. Bu araştırmalar ve kazılar sonrasında ortaya dombıranın yeni şekilleri çıkmıştır. Böylece dombıranın ne derece zengin ve çeşitli bir müzik aleti olduğunun da örneklerini ortaya koyulmuştur.

Tarihi süreçte ilk formundan veya diğer müzik aletlerinden ayrılarak ortaya çıkan dombıra, Türk halklarının ortak müzik aletlerinden birisi olmuştur. Dombıra, şerterden ayrılarak ve zamanla değişik şekiller alarak oyuk saplı çalgı haline gelmiştir. Fakat zamanla kullanışsız olduğu için oyuk olan sapının üzeri kapatılmıştır. Ancak geleneklerine karşı sağlam kalan Kazak halkı, nostaljik olarak bu oyuk saplı dombırayı (kuvus moyun) hâlâ kullanmaktadır. Dombıranın uzun sapı eşit parçalara bölünür. Bu parçalara “berene” (Kaz. perne) denir. Kazak dombırası genelde dokuz veya on dört bereneden oluşmakta ve yaklaşık olarak bir metre uzunluğundadır. Dombıranın oyuk gövdesinin üzeri ince ağaç tabakası ile kapatılır. Sap başından gövde ucuna kadar telle gerili olan dombıranın gövdesinde ses çıkarmak için delik ve telleri yüksekte tutacak küçük ağaç nesne, sap ucunda ise müzik aletini akorde etmek için burgular bulunur (Erqaliyeva ve Şakuzadaulı, 2000: 16).

Dombıranın parçaları şunlardır: *bas veya alakan* (kelle), *kulaktar* (burgular, kulaklar), *perneler* (perdelere), *moyın* (sap), *şanak* (gövde, tekne), *betkalpak* (göğüs, kapak), *tiyek* (üzerine tellerin bindiği parça: eşik, köprü) ve *işekter* (bağırsaklar teller). Ayrıca dombırada üç tane tüyek (köprü) vardır: *şaytan tiyek* veya *joğarı tiyek* (köprücük, üst eşik, *ortan tiyek* veya *negizgi tiyek* (göğüs eşiği) ve *tabaldırık* veya *tüyme* (dip eşik). Bunlardan üst ve alt tiyeklerin yeri (eşikler) sabittir, ancak göğüs üstünde bulunan ortan tiyek (eşik) dombıranın kapağına yapıştırılmadan ileri ve geri hareket ettirilebilir (Söylemez vd., 2021: 22). Kazak halkı dombıranın bu parçalarının her birisinin özelliklerini öğrenmiş ve onların dombıra üzerindeki yerleşmesi hakkında da bilgi sahibi olmuştur. Kazak bozkırlarında bu parçalar birleşerek dombıranın sesini oluşturmuştur.

Kazak halkının yaşamında önemli yeri olan dombıra, yukarıda da örneklerini verdiğimiz gibi hem iki telli hem de üç telli şekillerin kullanıldığı görülmektedir. Bu dombıra türleri Kazakistan’ın bazı bölgelerinde ağırlıklı olarak iki telli şekli kullanılırken bazı bölgelerinde üç telli olanın daha yaygın kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, “üç telli dombıra Kazakistan’ın doğu bölgesinde daha yaygın olarak kullanılmaktadır. Tarihi belgelere bakıldığında üç telli dombırayı küyün sahibi olarak bilinen Bayjigit’in küyelerini söyleyen ve gelecek nesillere ulaştıran mirasçılarından birisi Kulınşak’ın ve Abay’ın bu dombırayı çaldığı bilinmektedir. Abay’ın oğlu Akılbay ile torunu İsrail bu üç telli dombıra ile küyeler söylediği bilinmektedir” (Ebuğazı, 2016: 10).

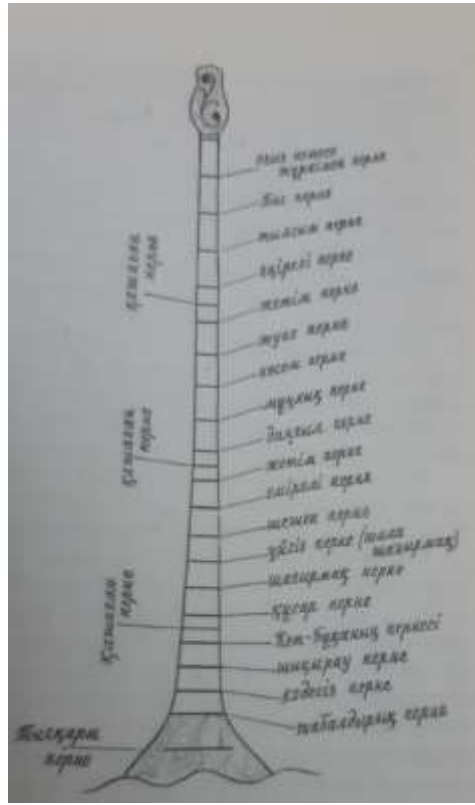
Dombıranın bölgesel olarak farklılıklar göstermesi onun söyleyiciler tarafında kendilerine uygun şekilde değiştirmelerinden dolayı da kaynaklanmıştır. Bu değişiklikler bazen gövdede bazen de perdelere

olmuştur. Örneğin, gövdesi yayvan olan dombıranın birkaç nüshaları çok yaygınlaşmıştır. Batı Kazakistan bölgelerinde dombıraya 12 veya 14 perde takılırken, gövdesi yayvan olan dombıraya 7 veya 8 perde takılmıştır. Perde sayısını artırma durumu uzun zaman farklılık göstermiştir. Bunun yanında farklılıkların oluşmasında onun söylendiği repertuvarlar da doğrudan etkili olmuştur diyebiliriz. Yeni perde onun ilk söylendiği küyün adı ile adlandırılmıştır. Örneğin, perdelerden biri dombıra ile “Türkmen küyin” çalındığı sırada bağlanmıştı. Bu perdenin adı “Türkmen küyi” olarak kalmıştır. Bundan başka Kazakistan’ın Batı bölgelerinde “Sarıraka pernesi” olarak adlandırılmıştır (Sarıbayev, 1980: 118).

Kazakistan’ın doğusunda farklı batısında farklı sayılarda perdelerden oluşan dombıra, Kazak kültürel dünyasının ezgisel olarak ifade edilmesinde önemli rol oynamıştır. Kazak akın ve jıravları halkın gönlündeki duygulara dombıra ile tercüman olmuştur. Bu duygu ve düşünceleri iletirken akın ve jıravlar, kendi yaşadıkları bölgelere has dombıranın perdelerinde değişiklik yapmışlardır. Örneğin, “Arka, Jetisuv ve Karatav bölgelerinde yaygın olan şekli kısa, sapı kalın, gövdesi ise üçgen olarak kesilen dombıranın eski adı, *Kıpçak dombırası*dır. Bu şertpe (parmak uçlarıyla çalınan) küy icra etmeye uygun 9 perdeli çalgıdır. Kazakistan’ın Batısı ile Sırderya boyunda yaygın olan sapı uzun, armudi şeklindeki 12 perdeli, *tökpe* küy icra edilen dombıranın adı da *Oğız dombırası*dır. Dombıranın ilk perdesine de *Oğız perde* denir. Kazakistan’ın doğusunda yaygın olan üç telli, 7 perdeli dombıranın adı da *Altay dombırası*’dır (Söylemez vd., 2021: 23).

Kazak halkı müzik aletleri içerisinde dombıraya ayrıca önem vermiş ve onun her bir parçasına özel isimler vermiştir. Bu da dombıranın Kazak halkın açısından ne derece önemli bir müzik aleti olduğunun bir başka göstergesidir diyebiliriz. Halk arasından dombıranın parçalarının isimlerin derleme çalışması yapan Talas Asemkulov, şu isimlere ulaşmıştır:

1. Oğız Perde
 2. Bas perde
 3. Tılsım perde
 4. Eñireli perde
 5. Birinci Qaşağan perde
 6. Jetim perde
 7. Juvas perde
 8. Kösem perde
 9. Muñlık perde
 10. Dañıl perde
 11. İkici Qaşağan perde
 12. İkinci jetim perde
 13. Emireli perde
 14. Şeşen perde
 15. Üysiz perde
 16. Şağıрмақ perde
 17. Qusar perde
 18. Üçüncü Qaşağan perde
 19. Ket-Buğ'unun perdesi
 20. Şıñırav perde
 21. Kădesiz perde
 22. Tabaldırık perde
 23. Tıskarı perde
- (Söylemez vd., 2021: 23).

Yukarıda isimlerini verdiğimiz perdelerin her birisinin farklı eserlerde ve farklı durumlarda kullanımları vardır. Bunlar dombıranın geniş coğrafyalara yayılması ve bu coğrafyalarda yaşayan halkların kendi kültürlerine göre dombırayı şekillendirmesi sonucu zengin bir dombıra kültürü ortaya çıkmıştır. Bu dombıranın perdelerinin özellikleri, geçtiği yerler, eserler ve özellikleri hakkında M. Ebuğazı “Kazaktın dombıra öneri” adlı eserinde şöyle bahsetmektedir:

Birinci perne (perde): Kazakça “Oğız perde” diye söylenir. Bu perde Devletkerey’in “Körüğli” küyünde ve Kıpçak döneminden kalan sarınlarda, Türkmen bahşlılarından Kazak dombırcılarına geçen küy örneklerinde yaygın olarak görülür. İkinci perne (perde): Kazakça “bas perne” olarak adlandırılmıştır. Bu perdenin bas perne olarak adlandırılmasının sebebi, o birçok küyün birinci pozisyonunda veya mutlaka nakaratın söylendiği zamanda onun üzerine basılır. Üçüncü perne

(perde): Kazakça “tılsım perne” olarak adlandırılmıştır. Bu perdenin bu şekilde isimlendirilmesi kopuzda çalınan veya kopuzdan dombıraya geçen büyü, sihribazlık küyelerinin tamamına yakınında görülür. Dördüncü perne (perde): Halk içerisinde yurdu için ateşe atılan insana “eñireli” diye adlandırır. Yani “eñireli” sözü “büyük” veya “ermiş kişi” manasına gelmektedir. (Ebulğazi, 2016: 11).

Kazak halkının akın ve jırav kültürüne baktığımızda bozkır sözlü kültürün güzel örneklerini dönemin çeşitli müzik aletleri ile icra etmişlerdir. Kazak halkı bozkır kültürünün getirmiş olduğu yaşam koşullarında doğayı iyi tanımış ve doğada her eşyaya bir isim vermiştir. Bu şekilde gündelik yaşamını kolaylaştırmış ve idame etmiştir.

Dombıra da kendi içerisinde iki ve üç telli olarak ayrılmış ve bunun yanında gövdesi bakımında da birçok çeşitleri ortaya çıkmıştır. Bu çeşitlilik Kazakistan’ın farklı yerlerinde gövdelerinden parçalarına kadar birçok açıdan farklı örneklerine rastlanılmıştır. Dombıra Kazak hayatında bu kadar çeşitli ve önemli olmasından dolayı onunla ilgili de birçok efsane ortaya çıkmıştır. Kazak halkı dombıranın ortaya çıkışı, telleri ve diğer parçaları hakkında birçok efsaneye sahiptir. Bu efsaneler geçmişten günümüze anlatılarak gelmiş ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de kültürel miras olarak yaşamaktadır.

Kazak masal ve efsanelerinden birisi de dombıranın *şaytan tiyek* adlı parçanın nasıl ortaya çıktığıyla ilgilidir. Bu efsane şu şekildedir:

Düşmanla savaştıktan sonra uzun bir yolculuk yapan ve çok yorulan kahraman, bir yerde dinlenip soluklanmak istemiş. Vadi içerisinde rahat ve gölge bir yere oturduktan sonra kahraman, yanındaki ağaçtan bir dal parçasını kesip almış. Kestiği dala yılkinin kuyruk kılını bağlamış ve bundan ses çıktığını görmüş. Ancak elden yapılan bu müzik aletinden güzel ses çıkmamış ve sıradan bir ses gibi kalmış. Kahraman onu bir kenara bırakmış ve yol yorgunluğunun da etkisi ile kıvrılıp yatmış. Bir süre sonra yapıp yan tarafına bıraktığı müzik aletinden çıkan sestən uyanmış. Onu eline alıp şöyle bir baksa, müzik aletinin sap kısmında ağaç köprücüğünü görmüş. Onu birisi telin altından geçirerek yerleştirmiş. Kahraman şaşkınlıkla “bu bir şeytan işi” diye düşünmüş. *Şaytan tiyek* adı belki o zamandan beri kalan söz olsa gerek. Halk arasında dombıranın sapının üst kısmındaki köprücüğün ismi *şaytan tiyek* olarak o günden bugüne kadar gelmiştir.” (Sarıbayev, 1980: 118).

Toplumlar kendi kültürel dünyalarında ve yaşamlarında efsaneleri düşünce dünyalarında veya dinledikleri olaylardan yola çıkarak yaratır.

Dombıranın yukarıdaki anlatılan efsanesi de Kazak halkının dombıraya duyduğu sevgiden ve verdiği değerden ortaya çıkmıştır diyebiliriz.

3. Kazakistan'daki Dombıra ve Küy Okulları

Kazak bozkırlarında efsanelerin, destanların, hikâyelerin anlatılmasında dombıra önemli bir yeri vardır. Kazak akın ve jıravları bu müzik aleti ile bozkır kültürünün güzel örneklerini halkına dinletmiş onların kültürel değerlerini gelecek nesillere taşımıştır. Dombıra Kazak halkı arasında çok yaygın olarak kullanılan bir müzik aleti olmuştur. Kazak halkının hemen hemen her bölgesinde dombıra çalan ve küy söyleyen kişilere rastlamak mümkündür. Bu geleneğin ilk başlatıcısı ve küy sanatının ustası Dede Korkut'tur. Kazak halkı arasında, Korkut Ata'nın (Dede Korkut) ilk küyü ortaya çıkaran ve söyleyen kişi olduğuyla ilgili şu efsane anlatılmaktadır:

Korkut, insan hayatının sınırlı olmasına razı değildir, ölüm denilen oburun varlığına razı değildir, ölümden kurtulayım diye dolaşır, dünyanın dört bir yanını gezer. Fakat, nereye giderse gitsin, önüne gürleyip duran mezar çıkar. "Kimin mezarı?" diye sorsa "Bu, Korkıt'm mezarıdır"-diye cevap alır. (...) Özü kararsız, özü hünerli, bilge Korkıt, ondan sonra derin düşünceyle dolanıp yürüyüp başka bir hüner bulur. Su üstü ne kilim yayıp akarsu ile birlikte ömür akarsuyu gibi yavaş yavaş akarak ken disinin yaptığı ilk kopuzla, yer yüzünde ki ilk küy âletiyle "küy" adlı güzel şarkıyı çalar (Aça, 2000: 49).

Bu Kazak efsanesinden de anlaşıldığı üzere bozkır kültüründe çok eski zamanlardan bugüne kadar dombıra ve kopuz eşliğinde küyler çalınmış ve dinlenmiştir. Bunun da başlatıcısı ve yaratıcısı olarak Türk dünyasının ortak değeri olan Dede Korkut bilinmektedir. Kazak halkı bozkır yaşamında her zaman dombıra ve kopuz eşliğinde küyler dinlemiş ve gönlünü rahatlatmıştır. Bu küyler Kazak halkının hem tarihi hem de kültürel hazineleri olmuş ve halk tarafından da sahiplenilmiştir. Bu sahiplenme, dombıra ve küye olan sevgi Kazakistan'da birçok okulun açılmasına sebep olmuştur diyebiliriz.

Geçmişte olduğu gibi dombıra ile Kazak halkının kültürel değerlerini anlatmak ve yaşatmak için günümüzde birçok dombıra okulları açılmıştır. Kazak halkı bu okullara çocuklarını göndererek atalarından kalan müzik mirasına sahip çıkmalarını ve dombıra çalmayı öğrenmelerini istemektedir.

Uzun yıllar boyu Kazak bozkırlarında çalınan ve sesiyle halkının gönlünde büyük yer etmiş olması, onun Kazakistan'da birçok okulunun açılmasına sebep olmuştur. Günümüzde müzik araştırmacılarına göre Kazak bozkırlarında asırlar boyu bölgesel, tarihi, medeni, küylerin melodisi, kurulumu ve söyleniş biçimleri gibi daha birçok açıdan incelendiğinde

Kazakistan'da 7 farklı küy söyleme geleneği ve okulları ortaya çıkmıştır. Bu dombıra okulları bölgesel ve ustalarının isimleri ile bilinmektedir.

Kazak halkının birçok bölgesinde dombıra ile söylenen küyler, dombıra okullarının bölgesel olarak da çeşitlilik göstermesine yol açmıştır. Kazakistan'da yedi farklı dombıra okulunun olması da bunun bir göstergesidir. Bu dombıra okulları:

Şığıs, Arka, Karatav, Jetisu, Sır Boyu, Batis ve Mangıstav'dır. Ayrıca dombıra da küy söyleme asıl iki sistemi kalıplaşmıştır. Doğu Kazakistan şertpe (mızrak) küy¹ geleneği ve Batı Kazakistan tökpe küy² geleneği. Kazak halkının etnografik kalıplaşma tarihi dönemlerinden bakıldığında şertpe küy Türk-Moğol; tökpe küy Oğuz-Kıpçak medeniyeti içerisinde kalıplaşmıştır diyebiliriz. Şertpe küycülük geleneği, Doğu, Arka, Karatav, Jetisu sanatlarına özgüdür. Şertpe küycülük geleneğinin yağın olduğu yerler, Doğu Kazakistan, Semey; Orta Kazakistan Karagandı, Almatı ve Güney Kazakistan bölgeleridir. Tökpe küycülük geleneği, Batı, Sır Boyu ve Mangıstav bölgelerinde kalıplaşmıştır. Tökpe küycülük geleneğinin yağın olduğu yerler, Batı Kazakistan, Atırav, Aktöbe, Kızılorda ve Mangıstav bölgeleridir (Ebuğazi, 2016: 72).

Kazak halkı bağımsızlıklarını aldıktan sonra dombıra ve küy okullarının açılmasına büyük önem vermiş ve çocuklarını da bu küyleri dombıra çalarak söylemeleri için bu okullara göndermiştir. Ancak bu durum Sovyet döneminde yani bağımsızlık öncesi bazı zorluklar ve baskılardan dolayı yaygınlaşmamıştır. Bu baskı ve zorluklara rağmen XIX. ve XX. yüzyıllarda küy geleneğinin ve türlerinin özel olarak gelişmesi dönemdir. Dombıra çalarak küy söyleme ve küy ortaya çıkarma sanatı büyük bir gelişme göstermiştir. Kazak halkı küye olan yoğun ilgisi ve sevgisi küycülük okullarının açılmasına sebep olmuştur. Müzik medeniyetin gelişmesinde ve çıraklar yetiştirilmesinde küy okullarının büyük katkısı olmuştur. Yetişen küy sanatçılarının sayesinde küylerin sanatsal değeri artmıştır ve birçok küy sanatçısı yetişmiştir. Bundan dolayı da Kazakistan'ın birçok bölgesinde dombıra ve küy okulları açıldı. Kazakistan'da dombıra ve küy okullarının gelişmesi ve kalıplaşması aynı zamanda olmamıştır. Bu gelişme ve kalıplaşma XX. yüzyılın 60. yıllarına kadar sürdüğünü görürüz. Bu okullar şunlardır:

1. Qurmanğazı küycülük okulu
2. Davletkerey küycülük okulu
3. Tättimbet küycülük okulu

¹ Dombırayı yavaş olarak icra etme durumudur.

² Dombırayı hızlı olarak icra etme durumudur.

4. Qazanğap küycülük okulu
5. Karatav küycülük okulu
6. Mañıstav küycülük okulu
7. Jetisu küycülük okulu (Muhitov vd., 1998: 20).

Kazakistan'da yukarıda bahsedilen küycülük okullarından başka iki önemli okul daha vardır: "Sır boyu okulu ve Altay-Tarbağatay okulu"dur. Bu isimlendirilmeler dombıra küyelerinin çalındığı ve söylendiği bölgeler olarak adlandırılmıştır. Bu bölgesel isimlerden başka bazı dombıracılık okulları şahıs adları ile isimlendirilmiştir. Örneğin, dombıra sanatının en parlak dönemi XIX. yüzyıl dersek, o dönemin tanınmış halk küycüleri *Qurmanğazi Sağırbayulı* (1823-1896), *Davletkerey Şığayev* (1820-1892), *Tättimbet Kazanğapov* (1818-1862), *Qazanğap Tilebergenulı* (1854-1927) adlı kişilerdir. Bu kişiler küycülük okulunun oluşumunda etkili olan dombıra üstatlarıdır (Söylemez vd., 2021: 29).

Kazakistan'dan dombıra okullarının her bölgede olması; dombıra çalmak, öğrenmek ve küy söylemek için yoğun ilginin olması onun halk tarafından ne kadar önemli yerinin olduğunu bir göstergesidir. Kazakistan'da 7 farklı bölgede birçok dombıra ve küy okulu vardır. Bu her dombıra okulunun da kendisine has dombıra çalma ve küy söyleme geleneği oluşmuştur. Bu okullardaki farklılık coğrafi özelliklerinin yanında o dönemdeki dombıra ustalarının çalıp söylemesine de bağlı olarak farklılık göstermiştir. Bu da Kazakistan'da dombıra ve küyeler açısından zengin bir kültürel mirasa sahip olmasını sağlamıştır. Bu dombıra ve küycülük okullarından bazıları hakkında bilgi verecek olursak:

3.1. Doğu Küycülük Okulu

Doğu dombıracılık ve küycülük okulu geleneği geniş coğrafyalara yayılmıştır. Bu okul, Doğu Kazakistan, Semey, Altay, Tarbağatay, Şıñıstav, Şubartav, Ayaköz, Çin'in Doğu Türkistan bölgesi ve Moğolistan'ın Bayan-Ölgey bölgelerindeki Kazakların dombıra çalma ve küy söyleme geleneklerinde vardır. Doğu Kazakistan dombıra geleneğinde arkaik örneklerden oluşan efsaneler çoktur. Özellikle teris buravda çalınan "Şıñırav", "Añşımñ zarı", "Samurıktın zarı", "Aksak kaz", "Aksak maral" vb. efsane ve hikâyeler dombıra ile söylenen eski yadigarlardır (Ebuğazi, 2016: 73).

3.2. Arka Küycülük Okulu

Arka küycülük okulu Kazak halkının güney ve orta bölgelerinde kalıplaşmıştır. Arka küyleri felsefi, millî değerler, düşünce dünyası vb. konularının ağırlıklı olarak işlendiği zengin bir müzik kültürüne sahiptir. Arka küyleri çoğunlukla sabırlı olma konusu üzerine kurulmuştur. Arka küycülük okulunun en yeteneklisi ve

tanınanı Tättimbet Kazanğapulu'dır. Bu dombıra ustası ve küy söyleyicisi, ayrı bir ekol olarak dombıra okulunu kurmuştur. Onun izinden yetişen bir başka Arka bölgesi dombıracısı Toka Şoñmaulu'dır (Ebuğazi, 2016: 144).

Kazak dombıra ve küycülük okulları her bölgede ortak değerlerin halka ulaşmasında bir araç olmuştur. Bu okullar Kazak gelenek ve göreneklerinin, zenginliğinin, kültürel mirasının canlı kalmasına ve gelecek kuşaklara kaybolmadan ulaşmasında önemli role sahiptir. Kazak halkının dombıra ve küycüleri toplum içerisinde ayrı bir yere koyması onlara saygı ve büyük değer vermesi onların bu okullara verdiği önemi ortaya koymaktadır. Kazak halkı kültürel mirası olan destan, efsane, hikâye, masal, şiir gibi vb. türleri bu dombıradan dökülen küyler aracılığıyla duymuş ve öğrenmiştir. Günümüzde dombıra okulları geçmişe oranla daha da çoğalmış. Kazak halkı da çocuklarını kendi bölgelerindeki dombıra okullarına göndererek dombıra çalan yetenekli bir kişi olmalarını istemektedirler. Birçok Kazak akın, jırav ve düşünürleri de halkının yaşamındaki müziğin rolüne ayrıca değinmiştir. Örneğin şarkı hakkında Abay Kunanbay şöyle söylemiştir:

Doğduğunda dünya kapısını açan şarkı,

Şarkıyla yer altına girer vücudun,

Ömürdeki acılık-tatlılık hepsi şarkıyla,

Düşünsene, boşa eziyet çekme pervasızca (Kunanbay, 1954: 88).

Kazak halkı da Abay gibi dombırası ile halkına yol göstermiş kişilerden örnekler alarak çocuklarını dombıra kurslarına ve okullarına göndererek millî ruhunu yaşatmayı ve korumayı düşünmektedir. Ayrıca dombıra çalmak eskiden çok önemli olduğu gibi günümüzde de ayrı bir öneme sahiptir. Örneğin, "şarkıcı, akın ve küycüler halk içerisinde dolaşıp gezdiklerinden dolayı halkın yaşamını, düşüncesini ve isteklerini iyi bilmektedir. Söyleyicilerin konuları her zaman günlük meseleler olduğundan halk onlara saygı gösterir, koruyup kollar ve onlara değer verirdi. Kiyiz üye (Otağ) halk arasında dolaşmış bir akın veya jırav gelse, ev sahibi için bu büyük bir onurdur (Kalıbekova, 2011: 321). Eskiden de olduğu gibi Kazak halkı dombıra çalan ve söyleyenlere günümüzde de çok büyük değer vermektedir. Öyle ki Kazak halkı toylarında, kutlamalarında, eğlencelerinde yaşadıkları bölgedeki önemli dombıra ustalarını çağırır ve onların söz gücüne ve maharetine büyük değer verir. Dombıra okulları da bu açıdan ayrı bir önem kazanır. Bazı Kazak aileleri çocuklarının bu okullardan dersler alarak onların bölgelerindeki dombıra ustaları olmalarını arzu eder.

4. Kazakistan'da Önemli Dombıra Ustaları

Türk kültür tarihinde müzik çok eski zamanlara dayanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde Türk halklarında müzik insanların eğlenmesi, duygularının ifade edilmesi, kültürel değerlerin taşınması ve yaşatılması gibi vb. duygu ve değerlerin aktarılma aracı olmuştur. Sözlü gelenek içerisinde icracı ve dinleyici arasındaki bağ müziğin aracılığıyla olmuştur. Türk halkları

destan, efsane, hikâye, masallarını, ağıtlarını vb. müzik ile anlatmış ve aktarmıştır. Müzik toplumların birleştirici gücü de olmuştur.

Türk halklarında müzik icracıların bazı farklı adlandırmaları olsa da onların hepsinde ortak olan şey müzik ve müzik aletlerinin önemidir. Türkistan'dan Anadolu'ya kadar uzanan âşıklık geleneğinde müziği icra eden kişi kadar onun kullandığı müzik aleti de önemli olmuştur. Müzik ve nazım ozanın tamamlayıcısıdır. Bu konuda Umay Günay şöyle der: “âşık edebiyatının bugün yaşayabilmesi için sürekliliği ve müşterekliği sağlayan unsurlar arasında “müzik eşliğinde nazım” özelliğini vurgular. Müzik aletlerinin Eski Türk devirlerinden günümüze kadar intikal ederek nesilden nesle miras kalması da bunun ispatıdır. Tarihten bugüne ulaşan müzik aletlerinin her birini Türk dünyasının müştereklerine bir delil, bir ispat olarak değerlendirmemiz gereklidir. Çünkü Türk halklarının arasındaki özel ortaklığı ispatlayan unsurlardan biri de sanattır. Sanat, halkları yakınlaştıran özel ve kudretli bir güçtür” (Günay, 1999: 6). Türk dünyasının ortak değerlerinden birisi olan sözlü gelenek aktarıcıları ve icracıları, söyledikleri şiir, şarkı, destan, efsane vd. ile haklarının duygu ve düşüncelerini anlatan kişiler olmuşlardır.

Sözlü geleneğin anlatıcısı ve taşıyıcıları olan kişiler, toplumlarının sesi olmuştur. Onların duygularını anlatan, onları eğlendirip coşturan akın ve jıravlar Kazak bozkırının çağlayan sesleri olmuşlardır. Kazak bozkırlarında sözlü geleneğin icrasında çoğunlukla kopuz, dombıra ve sızığı kullanılmıştır. Ancak akın ve jıravların çoğunlukla kullandığı müzik aleti dombıra olmuştur. Dombıra Kazak halkının bozkırdaki sesi olmuştur. Kazak halkı dombıraya çok değer vermektedir ve onu kutsal olarak görmektedir. Her Kazak evinde bulunması ve herkesin de dombıra çalmayı bilmesi gerektiği halkın ortak düşüncesidir. Dombıra, Kazakistan'ın bütün bölgelerine yayılmış ve birçok bölgede okulları açılmıştır. Halk dombıra öğrenmeye ve onun sesinden küyler dinlemeye çok önem vermektedir.

Kazakistan'ın farklı bölgelerinde kendisine has dombıra türleri ortaya çıkmış ve bunlar o bölgelerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu dombıra türleri yukarıda bahsettiğimiz gibi farklılıklarını hem bölgesel özelliklerden hem de dombıra icracıları tarafından ortaya çıkan özelliklerden almıştır. Kazak bozkırında önemli dombıra ustaları yetişmiş ve değerli eserler bırakmıştır.

Dombıra, Kazak halkının sesi olmuştur. Kazakistan'da birçok dombıracı yetişmiş ve onların icra ettikleri küyler halk arasında dinlenmiş ve akıllarda saklanmıştır. Kazakistan'da dombıranın özelliklerine ve icracılarının kendilerine has özelliklerinden dolayı farklı dombıra çalma ve söyleme geleneği ortaya çıkmıştır. Kazakistan'daki önemli dombıra ustaları ve bölgelerini şöyle sıralayabiliriz:

Doğu bölgesindeki önemli dombıra ustaları:
Bayjiğit, Kızılmoyın Kuvandık, Beysembi Dönenbayulı,
Kayrakbay Şelekenulı, Abay Kunanbayulı, Beyğalam

Aykinbayulı, Zamanbek Enjanulı, Beyisbay Şabanbayulı, Razdık Ahmetjanulı vd. Arka bölgesindeki önemli dombıra ustaları: Tättimbet Kazanğanulı, Eşimtay Karımsakulı, Toka Şoñmanulı, Kızdarbek Törebayulı, Dayrabay Ernazarulı, Senbek Aydosulı, Abikey Hasenov, Akkız Ahmetova, Begimsal Orınbekulı vd. Jetisu bölgesindeki önemli dombıra ustaları: Kojeke Nazarulı, Baysyerke Kulışulı, Tilendi Atabayulı, Katşıbay Tavbayev, Temirbek Ahmetov, Nurğisa Tilendiyev, Elemes Talasbay vd. Karatav bölgesindeki önemli dombıra ustaları: Sugir Aliulı, Madi Şevtiyev, Jappas Kalambayev, Tölgen Mombekov, Fayzolla Ürmizov, Borankul Köşmağambetov, Seyithan Alimbekov, Atabek Asılbekov vd. Sır boyu bölgesindeki önemli dombıra ustaları: Mırza Toktabolatulı, Aļşekey Bektibayulı, Dosjan Kurakulı, Akbala Janğabilulı vd. Batı bölgesindeki önemli dombıra ustaları: Balamaysan, Jantöre Aşşuvakulı, Boğda Karaulı, Mahammet Ötemisulı, Kurmanğazı Sağırbayulı, Davletkerey Şığayulı, Dina Nurpeyisova vd. Mañıstav bölgesindeki önemli dombıra ustaları: Abıl Tarakulı, Esir Aytvakulı, Esbay Balustaulı, Kartbay Kalkamanulı, Kulşar Baktığaliulı, Öskenbay Kalmatbekulı vd.” (Ebulğazı, 2016: 473-478).

Kazak halkı dombıranın yaşamlarındaki öneminin farkındalığı geçmişten günümüze kadar bilmiş ve onu hep değerli bir eşya, arkadaş, sırdaş ve yoldaş olarak görmüştür. Dombıranın etkileyici sesi halkın gönlündeki yankılanması olmuştur. Dombıra aracılığıyla Asya bozkırlarında Kazak halkının sesi yankılanmıştır.

Sonuç

Müzik, toplumların kültürel değerlerinin ezgisel olarak aktarılmasında bir araçtır. Türk dünyasının her yerinde müzik bir yaşam şekli olmuştur. Kazak halkının da yaşamında müzik önemli bir yer edinmiştir. Çok eski zamanlarda bile dombıra resimlerine rastlanılması onun Türk tarihi kadar eski bir müzik aleti olduğunu göstermiştir. Türk halkları yaşamlarında dombıranın tellerinden dökülen etkileyici melodilerle gönüllerini dinlendirmiş, millî değerlerini korumuş ve aktarmıştır. Ayrıca kazak halkı dombırayla kendisine özgü yaşam biçimini, varlığını, gelenek ve göreneklerini vd. korumada da işlevsel bir özelliğe sahip olmuştur. Kazak halkı dombırayla vatan sevgisini, göçebe yaşam tarzının güzelliklerini ve değerlerini, iç ve dış güzellikleri ve tarihsel olayları gönüllere o etkileyici sesiyle işlemiştir. Bunun yanında üzüntü, hasret, kaygı, sevinç, dostluk, ihanet gibi duyguları halkına akın ve jıravlar aracılığıyla iletmede araç olmuştur. Kazak halkı toylarında, kutlamalarında, eğlencelerinde hep müzik eşliğinde eğlenmiştir. Kazak halkının kültüründe ve düşünce dünyasında dombıranın önemli bir yer edindiği görülmüştür. Kazak halkı, asırlar boyu

kültürel değerlerini, düşüncelerini ve duygularını dombıra ile anlatmıştır. Dombıra, bu sebeple Kazak kültüründe özel bir yere sahip olmuştur. Kazak halkı onunla ilgili birçok efsane ve hikâyeler yaratmıştır. Bundan başka dönemin yazarları, akınları, jıravları ve düşünürleri dombıra hakkında şiirler, şarkılar yazmış ve söylemiştir. Dombıra aracılığıyla sevdalılar sevdalarını, yiğitler kahramanlıklarını anlatmıştır. Dombıra ile akın ve jıravlar, dönemin sosya-kültürel yapısını, düşüncelerini, bazı olayların bilgelik sözlerle iletilmesi gibi vb. bütün duygu ve düşünceleri halka duyurmuş ve iletmiştir. Kazak bozkırlarında halkın eğlencesinde, coşkusunda, destan icralarında, kutlamalarında hep dombıra olmuş ve ondan çıkan büyüleyici sesle birçok küy halka ulaşmıştır. Dombıra okulları, halkın kültürel değerlerini müzik eşliğinde anlatmasında ve gençlerin müzik eşliğinde değerlerine sahip çıkmasında da önemli olduğu görülmüştür. Dombıra okulları sayesinde birçok dombıra ustası yetişmiştir. Bu okullardaki usta-çırak ilişkileri, müzik kültürünün ve kültürel değerlerin gelecek kuşaklara taşınmasında etkili olmuştur. Dombıranın Kazak millî değerlerini korumada, yaşatmada ve gelecek nesillere aktarmada da ne derece önemli bir yeri olduğu çalışma sonucunda elde edilen çıkarımlarındandır. Kazak halkı dombıra aracılığıyla çocuklarına kültürel değerlerini öğretmiştir. Ayrıca Kazak halkı çocuklarının millî bilince sahip bireyler olmasında dombıradan yararlanmıştı.

KAYNAKÇA

Yazılı Kaynaklar

- Aça, M. (2000). Kültür-medeniyet kahramanları ve Türk müzik aletlerinin ortaya çıkışı hakkında teşekkür etmiş bazı efsaneler. *Milli Folklor*, 45, 43-51.
- Adiyeva, P. -Turan, F. A. (2016). Türk halklarının anlatılarında müzik aletleri ve onlarla ilgili mitik anlatılar. *Bilig*, 78, 309-326.
- Ebuğazi, M. (2016). *Kazaktıñ dombıra öneri*. Almatı: Nursat Baspası.
- Erqaliyeva, J. -Şakuzadaulı, N. (2000). *Kazak kültürü*. Almatı: KATEV Uluslararası Eğitim ve Kültür Vakfı.
- Göher Vural, F. (2011). *İslamiyet'ten önce Türklerde kültür ve müzik Hun, Kök Türk ve Uygur Devletlerinde*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Günay, U. (1999). *Türkiye'de âşık tarzı şiir geleneği ve rüya motifi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kalibekova, A. (2011). *Kazak halık tärbiyesiniñ asıl murası*. Almatı: Bavr.
- Karjavbayulı, S. (2010). Ata dombıra. *Dala men Kala Gazeti*. 47, 376.
- Konıratbayev, T. (2011). *Kazak muzıkasınıñ tarihi*. Almatı: JCS RPBK.
- Kunanbay, A. (1954). *Yesli umer blizkiy-skorben çelobek*. T. 1, Moskva.
- Muhitov, K. vd. (1998). *Dombıra önerin damıtuvdıñ memlekettik baǵdarlaması*. Almatı: Respublikalık Baspa Kabineti.
- Seyfullin, S. (1986). *Öleñder men poemalar. Bes tomдық şıǵarmalar jıynaǵı*. T. 1. Almatı: Jazuvşı.

Sarıbayev, B. (1980). *Kazaktıñ muzıkalık aspaptarı*. Almatı: Öner.

Sartkojaoğlu, K. (2012). Eski Türk dombrasındaki saz yazı. *Turan-Sam: Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, IV (14), 11-20.

Söylemez, O. vd. (2021). *Ozanların gözüyle/sözüyle dombıra*. Ankara: Bengü Yayınları.

Sözlü Kaynaklar

KK-1: Yertayeva, Bağdat. (1987). Yaşı, 37. Türkistan/Kazakistan. Yüksek Lisans Mezunu. (Görüşme: 13.05.2024)

KK-2: Tanauova, Jupar. (1963). Yaşı, 61. Türkistan/Kazakistan. Üniversite Mezunu. (Görüşme: 21.05.2024)

KK-3: Joldıbayev, Gülmira. (1983). Yaşı, 41. Çimkent/Kazakistan. Üniversite Mezunu. (Görüşme: 03.06.2024)

Extended Abstract

Kazakh culture is a culture with a rich Turkic heritage, and an important part of this culture is the dombra. Dombra has left deep traces in the historical and cultural memory of the Kazakh people and has played an important role, especially in music and social life. Dombra, a traditional instrument, is a two-stringed Turkish folk instrument and has a deep meaning in the language and culture of the Kazakh people. Dombra is identified with songs that tell about the hardships, heroic stories, love, and daily lives of Kazakhs throughout history. This instrument is used as a tool to convey emotional moments, social events, and mythological elements experienced by the people. The nomadic lifestyle of the Kazakhs in the past, wars, valor, struggle for independence, and the transfer of cultural values from generation to generation increase the importance of the dombra in terms of cultural heritage. Especially in the Kazakh steppes, songs accompanied by dombra have served as a function that keeps the society together, unites, and strengthens people spiritually. In Kazakh culture, the dombra is not only a musical instrument but also a symbol of identity and belonging. The playing of the dombra glorifies the distinctive values of the Kazakh people. Values such as harmony with nature, independence, freedom, and courage find expression in dombra. In addition, dombra has an important place in social life. Especially at weddings, festivals, and important social events, celebrations are held by playing the dombra, which symbolizes the unity of the people. Dombra, which strengthens social ties, also makes a great contribution to the language and oral culture of the Kazakh people. The melodies played by the dombra become one of the primary tools in oral expression. Many Kazakh folk songs and epics are performed to the accompaniment of dombra, which keeps the history, mythology, and values of the people alive. These songs allow younger generations to connect with the past, learn their traditions, and keep their cultural heritage alive. In Kazakh culture, the dombra is much more than a musical instrument. As a symbol reflecting the cultural values of the society, social solidarity, and identity, it keeps the historical memory of the Kazakh people alive and strengthens the spiritual strength of the people. Dombra helps Kazakhs to establish a strong bond not only with the past but also with each other. In Kazakh culture, the dombra plays an important role in the transmission of the cultural values of the people. Dombra is not only a means of musical expression but also a bridge that carries the historical past, traditions, and social norms of Kazakhs from generation to generation. Traditional songs, heroic epics, folk tales, and proverbs are passed down from generation to generation, accompanied by dombra. In this respect, dombra is a learning tool, a part of public education and the preservation of cultural heritage. Kazakh people are a society that has adopted the tradition of oral culture. Dombra has a great place in keeping this tradition alive. Children, young people, and other members of society not only have fun with epics and songs told to the accompaniment of the dombra but also learn social values, ethical rules, and moral principles. Dombra enables these values to be permanently engraved in the memories by combining them with music. Social structure

and values such as the Kazakh people's struggle for independence, quest for freedom, and nomadic lifestyle, are also kept alive through dombra. The transmission of cultural values is not limited to songs; playing the dombra also carries traditional mastery and knowledge. By learning how to play the dombra, young generations not only acquire musical skills but also comprehend the social meaning, importance, and historical context of this instrument. This process strengthens the cultural identity of the people and contributes to the preservation of traditional musical forms and rituals. In addition, the dombra is a means of forming a personal and social identity in Kazakh culture. Each dombra melody tells about the history and values of a culture, a people. These songs reflect the people's philosophy of life, their social roles, and the way they cope with the difficulties in their daily lives. Therefore, the dombra plays an important function not only as a musical instrument but also as a cultural carrier. In this respect, in Kazakh culture, the dombra is one of the most effective ways of transmitting the identity and values of a people from generation to generation, keeping them alive in the memory of the people.

"İyi Yayın Üzerine Kılavuzlar ve Yayın Etiği Komitesi'nin (COPE) Davranış Kuralları" çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir. / The following statements are included within the framework of "Guidelines on Good Publication and the Code of Conduct of the Publication Ethics Committee (COPE)":

Etik Kurul Belgesi/Ethics Committee Approval: Makale için gerekli olan Etik Kurul Belgesi, Ahmet Yesevi Üniversitesi'nden alınarak 13 Aralık 2024'te baş editöre iletilmiştir. / *The Ethics Committee Certificate required for the article was received from Ahmet Yesevi University and forwarded to the editor-in-chief on December 13, 2024.*

Çıkar Çatışması Beyanı/Declaration of Conflicting Interests: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarların potansiyel bir çıkar çatışması yoktur. / *There is no potential conflict of interest for the authors regarding the research, authorship or publication of this article.*